

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

ATZINUMS **pārbaudes lietā Nr. 2018- 38-26G** Rīgā

2018. gada 29. oktobrī

Nr. 6-6/29

Latvijas Republikas Saeimai
E-pasts: saeima@saeima.lv

Ministru kabinetam
E-pasts: vk@mk.gov.lv

Par dažādu ģimenes formu atzīšanu

Tiesībsargs ir izskatījis personas (turpmāk – Iesniedzējs) iesniegumu par iespējamu diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu seksuālās orientācijas dēļ (turpmāk – Iesniegums). Iesniegumā ir norādīts, ka “Latvijā patlaban nepastāv tiesisks regulējums attiecībā uz divu personu kopdzīvi, kā arī Civillikuma 35. panta otrā daļa tiešā veidā aizliedz laulību starp viena dzimuma personām, tika konstatēts, ka vienīgais risinājums ir savā starpā noslēgt vairākus attiecības regulējošus līgumus, piemēram, pilnvarojuma līgums, nākotnes pilnvarojuma līgums un mantojuma līgums. [...] Rezultātā tika konstatēts nepatīkams fakts attiecībā uz mantošanas procesa izmaksām, pamatojoties uz mantojuma līgumu. Ministru kabineta noteikumi Nr.1250 “Noteikumi par valsts nodevu par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā” (turpmāk – Noteikumi Nr.1250) noteic valsts nodevas apmēru par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā un samaksas kārtību, kā arī atbrīvojumus no valsts nodevas samaksas.

Noteikumu Nr.1250 13.punkts un tam sekojošie apakšpunkti noteic valsts nodevas apmērus, kas maksājami, veicot nekustamā īpašuma mantošanu uz mantojuma līguma pamata. Noteikumu Nr.1250 13.2.3.apakšpunkts noteic maksājamās valsts nodevas apmēru uz tiem līgumiskajiem mantiniekiem, kuri nav mantojuma atstājēja 1.-4.šķiras radnieks vai laulātais, t.i., 7.5% apmērā no mantotā nekustamā īpašuma vērtības. Gadījumos, kad mantinieks, kura mantojuma tiesības tiek apstiprinātas uz mantojuma līguma pamata, bija mantojuma atstājēja laulātais, tiek piemērots Noteikumu Nr.1250 13.2.1.apakšpunkts, kurā valsts nodevas apmērs ir noteikts 0.125% no mantotā

nekustamā īpašuma vērtības, kas ir 60 reizes mazāka. Praksē, mantojot nekustamo īpašumu 150 000 EUR vērtībā, maksājamās valsts nodevas apmērs ir 187.50 EUR, ja to manto otrs laulātais. Turpretī gadījumos, kad mantinieks ir bijis viendzimuma kopdzīvē ar savu partneri un mantojis uz mantojuma līguma pamata – maksājamā valsts nodeva pie identiskas vērtības nekustamā īpašumā ir 11 250 EUR.”

Iesniedzējs ir pievienojis Tieslietu ministrijas 2018. gada 12. jūlija atbildes vēstuli Nr.1-24/794-O par konkrēto situāciju.

Iesniedzējs lūdz tiesībsargu uzsākt pārbaudes lietu par iespējamo atšķirīgo attieksmi un Satversmes 91. panta nostiprināto principu pārkāpumu Noteikumu Nr.1250 13.2.3.apakšpunktā, ciktāl tas piemērojams uz kopdzīvē esošu viendzimuma pāri, kuru starpā noslēgts mantojuma līgums.

Tiesībsargs saskaņā ar Tiesībsarga likuma 11. panta otro punktu sekmē vienlīdzīgas attieksmes principa ievērošanu un jebkāda veida diskriminācijas novēršanu.

Ņemot vērā, ka Iesniegumam ir pievienots Tieslietu ministrijas viedoklis par konkrēto situāciju, tiesībsargs nevērsās pie Tieslietu ministrijas ar lūgumu sniegt atkārtotu viedokli par tiem pašiem faktiskajiem apstākļiem, un šajā atzinumā izmanto Tieslietu ministrijas sniegto atbildi.

Iesaistītās institūcijas viedoklis

[1] Tieslietu ministrija norāda, ka valstī noteiktais valsts nodevas par īpašuma tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā apmērs skar personas tiesības uz īpašumu, jo nosaka personai pienākumu veikt valsts budžetam piekritīgu maksājumu. Līdz ar to, noteiktais zemesgrāmatas valsts nodevas apmērs aplūkojams kopsakarā ar personai Satversmes 105.pantā noteiktām tiesībām uz īpašumu. [...] Valstij ir tiesības izdot tādus likumus, kādus tā uzskata par nepieciešamiem, lai nodrošinātu nodokļu vai citu maksājumu savlaicīgu iekasēšanu valsts budžetā. Kā rezultātā valstij ir rīcības brīvība noteikt nodokļu un nodevu veidus, to apmērus un ar tiem sasniedzamos mērķus. No nodokļu teorijas viedokļa ir pieļaujams, ka nodeva sasniedz vairākus mērķus, tajā skaitā mērķi – daļēji aizstāt nodokli, kas valstī nav ieviests. Tāpat valsts nodevai nav jābūt obligāti saistītai ar konkrētā pakalpojuma izmaksām. Zemesgrāmatas valsts nodevai piemīt nodokļa pazīmes, un tā cita starpā pilda fiskālo funkciju, lai segtu valstij radušos izdevumus, kas saistīti ar valsts pamatfunkcijas – nodrošināt valsts ekonomisko attīstību kopumā, nodrošināšanu. Saskaņā ar Satversmes 110.pantu valstij ir pienākums aizsargāt un atbalstīt laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērnu tiesības. Laulībai kā savienībai starp vīrieti un sievieti konstitucionālā līmenī tiek piešķirts īpašs statuss un aizsardzība, tādējādi nostiprinot principu, ka ir pieļaujama atšķirīga attieksme pret dažādiem personu savienības veidiem, raugoties no tā, vai personu savienība atbilst Satversmē minētajai laulības izpratnei vai neatbilst.

[1.1] Noteikumu Nr.1250 13.punktā zemesgrāmatas valsts nodevas likmes noteiktas, ņemot vērā mantošanas veidu, mantinieku šķiru un mantinieku veidu. Tāpat ņemts vērā arī laulāto privileģētais stāvoklis mantošanā. Likmes ir mazākas, ja persona

atrodas laulībā vai tuvā radniecības pakāpē ar mantojuma atstājēju. Savukārt likmes ir lielākas, ja personu ar mantojuma atstājēju saista cita veida attiecības.

[1.2] Palielināta likme attiecas vienlīdzīgi uz visām personām, kuras ar testamentu vai līgumisko mantošanu ir kļuvušas par mantinieku, bet nav ne laulātais, ne persona no kādas no mantinieku šķirām. Arī mantojuma līguma gadījumā starp kopā dzīvojošu vīrieti un sievieti valsts nodeva ir 7,5% no mantotā nekustamā īpašuma vērtības. Tādējādi secināms, ka Noteikumos Nr.1250 iekļautais regulējums atbilst Satversmes 91.pantā nostiprinātajam atšķirīgas attieksmes aizliegumam, jo personas, kas stājušās laulībā, kurai konstitucionālā līmenī piešķirts īpašs statuss, salīdzinot ar personām, kuras saista cita veida emocionālās vai līgumiskās attiecības, kurām Satversmē nav piešķirts īpašs statuss, neatrodas salīdzināmos apstākļos.

Tiesībsarga viedoklis

[2] Tiesībsargs vērš uzmanību, ka konkrētais gadījums ir jāvērtē kopsakarā ar Satversmes 110. panta pirmo teikumu, kurš noteic, ka “Valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības.” Šajā lietā ir svarīgi divi minētajā pantā ietvertie termini “laulība” un “ģimene.”

[2.1] Satversmes 110. pants noteic, ka laulība var būt savienība starp vīrieti un sievieti. Tiesībsargs norāda, ka neviens Latvijas Republikai saistošs starptautisks tiesību akts neuzliek valstij pienākumu paplašināt laulības institūtu uz viendzimuma partneriem. Turklāt arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) vairākās lietās ir atzinusi, ka šādas tiesības neizriet nedz no Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) 8. panta¹, nedz 12. panta.² Tādēļ juridisks pienākums valstij var rasties tikai attiecībā uz cita veida juridisku ietvaru viendzimuma ģimeņu attiecību atzīšanai.

[2.2] Latvijas Republikas Satversmes tiesa 2004. gada 11. oktobra spriedumā Nr.2004-02-0106, interpretējot Satversmes 110. pantā noteikto „ģimenes” jēdzienu, ņemot vērā ECT judikatūru, nonākusi pie secinājuma, ka „jēdziens “ģimenes dzīve” Konvencijas 8. panta nozīmē neattiecas tikai un vienīgi uz ģimeni, kas balstīta uz laulību. Jēdziens “ģimene” šajā normā nav saistīts vienīgi ar attiecībām, kas balstītas uz laulībām, tas var ietvert arī citas *de facto* “ģimenes” saites, gadījumos, kad puses dzīvo kopā ārpus laulības (sk. ECT sprieduma lietā “Keegan v. Ireland” 44. §). Interpretējot jēdzienu “ģimenes dzīve”, ECT norāda, ka bioloģiskā un sociālā realitāte (*biological and social reality*) ir prioritāra salīdzinājumā ar likumisko pieņēmumu (*legal presumption*) (sk. ECT sprieduma lietā “Kroon and Others v. The Neatherlands” 40. §).”³

Viena dzimuma partneri veido “ģimenes dzīvi” Konvencijas 8. panta izpratnē – šādu atziņu ECT pasludināja 2010. gada 24. jūnija spriedumā lietā „Šalks un Kopfs pret

¹ ECT 2010. gada 24. jūnija spriedums lietā *Schalk and Kopf pret Austriju*.

² ECT 2015. gada 21. jūlija spriedums lietā *Oliari un citi pret Itāliju*, 192. punkts.

³ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2004. gada 11. oktobra spriedums lietā Nr.2004-02-0106, 14.punkts.

Austriju” (Schalk and Kopf v. Austria).⁴ ECT ir konsekventi uzturējusi šādu secinājumu visos turpmākajos spriedumos.⁵

[2.3] Atbilstoši ECT praksei, Konvencijas 8. pants ne tikai aizsargā indivīdus no patvaļīgas valsts iejaukšanās viņu privātajā un ģimenes dzīvē, bet arī uzliek valstīm noteiktus pozitīvus pienākumus, lai aizsargātu 8. pantā noteiktās tiesības. ECT ir formulējusi valsts pienākumus attiecībā uz viendzimuma pāriem, kas izriet no Konvencijas 8. pantā ietvertajām tiesībām uz ģimenes dzīvi.

[2.3.1] ECT ir konsekventi konstatējusi Konvencijas 8. panta pārkāpumu gadījumos, kuros valsts tiesiskais regulējums bez jebkāda objektīva pamata nostāda viendzimuma ģimenes nelabvēlīgākā situācijā attiecībā uz atsevišķu tiesību īstenošanu, salīdzinot ar dažāda dzimuma partneriem. Piemēram, 2016. gada 23. februāra spriedumā lietā *Pajič pret Horvātiju* ECT konstatēja Konvencijas 8. panta pārkāpumu saistībā ar uzturēšanās atļaujas izsniegšanas atteikumu ārvalstniekam ģimenes apvienošanās nolūkos, jo nacionālie tiesību akti piešķir šādas tiesības tikai dažāda dzimuma partneriem.

[2.3.2] ECT 2015. gada 21. jūlija spriedumā lietā *Oliari un citi pret Itāliju* secināja, ka valstij no Konvencijas 8. panta var izrietēt pozitīvs pienākums paredzēt juridisku ietvaru viendzimuma ģimeņu attiecību atzīšanai un aizsardzībai. Iespēja juridiski nostiprināt savas attiecības veido būtisku indivīda identitātes un “ģimenes dzīves” elementu. Tādēļ juridiskā ietvara formulēšana, tiesas ieskatā, ļautu ģimenēm, kuras veido viendzimuma pāri, juridiski nostiprināt un aizsargāt savas attiecības,⁶ jo, kā jau secināts iepriekš, Konvencijas 8. pants ietver “ģimenes dzīves” jēdzienā arī kopā dzīvojošus viendzimuma pārus.

[2.3.3] Taču viendzimuma ģimeņu attiecību juridiska nostiprināšana automātiski nenozīmē viendzimuma ģimeņu tiesību pilnīgu pielīdzināšanu laulības institūtam un laulāto tiesībām. Atbilstoši tiesas praksei valstij ir plašāka rīcības brīvība, pirmkārt, attiecībā uz tiesiskā regulējuma formu viendzimuma ģimeņu attiecību juridiskai nostiprināšanai (piemēram, kopdzīves līgums) un, otrkārt, regulējuma saturu - piešķiramo tiesību un pienākumu apjomu.⁷ Piemēram, valsts var noteikt atšķirīgu regulējumu attiecībā uz adopcijas jautājumiem.

[2.3.4] Augstākminētajā spriedumā lietā *Oliari un citi pret Itāliju* tiesa vērtēja arī valsts rīcības brīvības ietvarus un sabiedrības kopējo attieksmi pret viendzimuma ģimeņu juridisku atzīšanu. [...] Saistībā ar valsts rīcības brīvību ECT atzina, ka pastāv konsensusa trūkums dalībvalstu starpā un izskatāmais jautājums ir politiski un ētiski jūtīgs. Taču var piekrist ECT secinātajam, ka ir jānodala divas situācijas.⁸ Valstij ir mazāka rīcības brīvība, kad tiek lemts par viendzimuma ģimeņu attiecību juridisku atzīšanu un pamataizsardzības nodrošināšanu, jo tas tiešā mērā attiecas uz indivīda identitātei un eksistencei būtiskiem apsvērumiem. Turpretī, viendzimuma ģimeņu

⁴ ECT 2010. gada 24. jūnija spriedums lietā *Schalk and Kopf pret Austriju*.

⁵ Skat. ECT 2015. gada 21. jūlija spriedumu lietā *Oliari un citi pret Itāliju*, 103. punktu un 2016. gada 23. februāra sprieduma lietā *Pajič pret Horvātiju* 64. punktu.

⁶ ECT 2015. gada 21. jūlija spriedums lietā *Oliari un citi pret Itāliju*, 174. punkts.

⁷ ECT 2010. gada 24. jūnija spriedums lietā *Schalk and Kopf pret Austriju*, 108.-109. punkti.

⁸ ECT 2015. gada 21. jūlija spriedums lietā *Oliari un citi pret Itāliju*, 177. punkts.

attiecību formas izvēle un ar to saistītais tiesību un pienākumu apjoms var būt plašāku diskusiju un valsts izvēles brīvības priekšmets.

[3] Sabiedriskās domas aptaujas Latvijā ilustrē, ka Latvijas sabiedrības vairākums neatbalsta viendzimuma ģimeņu attiecību juridisku nostiprināšanu.⁹ Taču cilvēktiesības, it īpaši ja tiek lemts par kādas tiesības kodolu un pamataizsardzību, nav vērtība, ko var ierobežot atkarībā no sabiedrības attieksmes. Piemēram, arī par nāvēssoda atcelšanu sabiedrībā valdīja neviennozīmīgs viedoklis,¹⁰ taču Eiropas cilvēktiesību avotos un, spīdzināšanas aizlieguma gadījumā arī starptautiskajos dokumentos, šīs tiesības ir ieguvušas absolūtu raksturu, neatkarīgi no lielas daļas sabiedrības noraidošās attieksmes pret šo tiesību absolūto raksturu.

[4] Likumdevējam ir jāspēj pieņemt arī tādus lēmumus, kurus vairums sabiedrības neatbalsta, bet kuru pieņemšana ir nepieciešama, lai nodrošinātu dažādu sabiedrības grupu pamattiesības un valsts starptautisko saistību izpildi.

[5] Jāpiebilst, ka atbilstoši Satversmes tiesas praksei Latvijas valsts, ratificējot Konvenciju, labprātīgi uzņēmas plašākas saistības, pasludinot par saistošu ne tikai šo Konvenciju, bet arī ECT praksi Konvencijas interpretācijā. Kā atzinusi Satversmes tiesa: “ECT prakse, kas saskaņā ar saistībām, ko Latvija uzņēmusies (likuma „Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu” 4. pants), ir obligāta attiecībā uz Konvencijas normu interpretāciju, un šī prakse izmantojama arī attiecīgo Satversmes normu tulkošanai.”¹¹

Arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas pētījumā atzīts, ka “Latvijā ECT judikatūras saistošais raksturs ir vispārakceptēts, balstoties uz Satversmes tiesas sniegto ļoti plašo un pēc būtības pareizo secinājumu [...] Proti, Satversmes tiesa pamato ECT judikatūras saistošo raksturu (nolēmumos pret jebkuru valsti) ar [Konvencijas] ratifikācijas likuma 4. pantu [...]”¹²

Ja valsts labprātīgi ir uzņēmusies plašākas starptautiskās saistības, ratificējot Konvenciju, tad tai ir jānodrošina tie pozitīvie pienākumi, kuri atbilstoši Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksei, izriet no Konvencijas 8. panta attiecībā uz viendzimuma ģimenēm.

[6] Līdz ar to valstij ir pozitīvs pienākums paredzēt juridisku ietvaru viendzimuma ģimeņu attiecību atzīšanai un aizsardzībai. Valstij ir tiesības lemt par šādas atzīšanas formu un tiesību apjomu, ko tas rada viena dzimuma ģimenēm.

⁹ Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS Latvijas iedzīvotāju aptauja „Attieksme pret seksuālajām minoritātēm” 2011.gada janvāris, 22. lpp.

¹⁰ TNS “Latvia” sadarbībā ar LNT. “Aptauja: 57% Latvijas ekonomiski aktīvo iedzīvotāju neatbalsta nāves soda atcelšanu Latvijā.” BNS, 2011., Pieejams: < https://www.rekurzeme.lv/vietejas-zinas/latvijas-zinas/aptauja-57-proc-latvijas-ekonomiski-aktivo-iedzivotaju-neatbalsta-naves-soda-atcelšanu-latvija-27617?from_mobile&>

¹¹ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2000.gada 30. augusta spriedums lietā Nr. 2000 – 03 – 01, 5. punkts.

¹² M. Mits. LR Augstākās Tiesas pētījums Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra Latvijas Republikas Augstākās tiesas nolēmumos, 2012, 21.lpp.

[7] Tāpat šīs lietas kontekstā ir nepieciešams vērtēt Satversmes 91. pantu, kurš noteic: “Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.”

Satversmes 91. pantā ir ietverti divi savstarpēji cieši saistīti principi: vienlīdzības princips – panta pirmajā teikumā – un diskriminācijas aizlieguma princips – otrajā teikumā.¹³ Satversmes tiesa, interpretējot Satversmes 91. pantu, ir atzinusi, ka vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats¹⁴. Atšķirīgai attieksmei nav objektīva un saprātīga pamata, ja tai nav leģitīma mērķa vai ja nav samērīgas attiecības starp izraudzītajiem līdzekļiem un nospraustajiem mērķiem¹⁵.

Vienlīdzības princips ir vērsts uz tiesiskās vienlīdzības un tikai pakārtoti uz faktiskās vienlīdzības nodrošināšanu. Tiesiskā vienlīdzība, attiecināta uz personām, var nodrošināt faktisko nevienlīdzību, savukārt faktiskās nevienlīdzības izlīdzinājums var skart tiesisko vienlīdzību.¹⁶

Satversmes 91. panta otrajā teikumā ietvertā diskriminācijas aizlieguma principa mērķis ir izskaust atšķirīgu attieksmi, kas balstīta uz kādu nepieļaujamu kritēriju.¹⁷ Šie kritēriji ir dažādi un, ievērojot gan attiecīgā kritērija specifiku, gan arī konkrētās lietas faktiskos apstākļus, var atšķirties to izmantošanas attaisnojāmība.¹⁸

Līdz ar to vispirms ir jāizvērtē, vai seksuālā orientācija ir šā panta saturā ietilpstošs kritērijs.

[7.1] Saskaņā ar Satversmes 89. pantu valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. Starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse konstitucionālo tiesību līmenī kalpo par interpretācijas līdzekli, lai noteiktu pamattiesību un citu vispārējo tiesību principu saturu un apjomu, ciktāl tas nenoved pie Satversmē ietvertu pamattiesību samazināšanas vai ierobežošanas.¹⁹

Pamatojoties uz Satversmes 68. pantu Eiropas Savienības tiesības līdz ar Latvijas pievienošanos Eiropas Savienībai ir kļuvušas par neatņemamu Latvijas tiesību sistēmas sastāvdaļu²⁰, un Latvijai ir jāpilda saistības, kas izriet no dalības Eiropas Savienībā.²¹ Tāpat arī kā šīs vēstules 5. punktā ir norādīts, arī ECT prakse un Konvencijā noteiktais ir saistošs Latvijai.

¹³ Satversmes tiesas 2005.gada 14.septembra sprieduma lietā Nr.2005-02-0106 9.3.punkts.

¹⁴ Satversmes tiesas 2010. gada 2. februāra spriedums lietā Nr. 2009-46-01. Latvijas Vēstnesis, 04.02.2010., Nr.20.

¹⁵ Satversmes tiesas 2002. gada 23. decembra spriedums lietā Nr. 2002-15-01. Latvijas Vēstnesis. 24.12.2002., Nr.188.

¹⁶ Autoru kolektīvs „Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības” Latvijas Vēstnesis, Rīga, 2011: 91.lpp.

¹⁷ Satversmes tiesas 2008.gada 29.decembra sprieduma lietā Nr.2008-37-03 6.punkts.

¹⁸ Satversmes tiesas 2005.gada 14.septembra sprieduma lietā Nr.2005-02-0106 9.2.punkts.

¹⁹ Satversmes tiesas 2017.gada 24.novembra sprieduma lietā Nr.2017-07-01 19.punkts, Satversmes tiesas 2018.gada 29.jūnija sprieduma lietā Nr.2017-28-0306 10.punkts.

²⁰ Satversmes tiesas 2018.gada 6.jūnija sprieduma lietā Nr.2017-21-01 16.punkts.

²¹ Satversmes tiesas 2011.gada 19.oktobra sprieduma lietā Nr.2010-71-01 13.3.punkts.

Eiropas Pamattiesību hartas 21.pants aizliedz diskrimināciju seksuālās orientācijas dēļ,²² tāpat arī ECT savos spriedumos ir norādījusi uz valsts pozitīvo pienākumu aizsargāt viendzimuma pāru ģimenes atbilstoši Konvencijas 14.pantam (diskriminācijas aizliegums seksuālās orientācijas dēļ). Līdz ar to diskriminācijas aizliegums seksuālās orientācijas dēļ ir saistošs arī Latvijai.

[7.2] Lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91.pantam nepieciešams noskaidrot:

- 1) vai un kuras personas (personu grupas) atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos;
- 2) vai apstrīdētā norma paredz vienādu vai atšķirīgu attieksmi pret šīm personām;
- 3) vai šādai attieksme ir noteikta ar normatīvajos aktos paredzētā kārtībā pieņemtu tiesību normu;
- 4) vai šādai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis un vai ir ievērots samērīguma princips (samērīguma tests).²³

Turklāt jāatzīmē, ka ar „likumu” jāsaprot jebkura tiesību norma, tātad pozitīvās tiesību normas un vispārējie tiesību principi.²⁴

[7.3] Noteikumu Nr.1250 13.punkts noteic:

“13. Valsts nodevu par nekustamā īpašuma tiesību nostiprināšanu mantiniekiem uz notāra izsniegtas mantojuma apliecības pamata nosaka šādā apmērā, ja mantotā nekustamā īpašuma vērtība pārsniedz 10 minimālās mēnešalgas:

13.1. lietās par apstiprināšanu mantojuma tiesībās:

13.1.1. laulātajam un kopā ar mantojuma atstājēju dzīvojušajiem pirmās, otrās un trešās šķiras mantiniekiem – 0,25 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.1.2. pārējiem pirmās un otrās šķiras mantiniekiem – 0,5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.1.3. pārējiem trešās šķiras mantiniekiem – 1,5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.1.4. ceturtās šķiras mantiniekiem – 5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.2. lietās par pēdējās gribas rīkojuma akta vai mantojuma līguma stāšanos likumīgā spēkā:

13.2.1. laulātajam un pirmās, otrās un trešās šķiras mantiniekiem – 0,125 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.2.2. ceturtās šķiras mantiniekiem – 4 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

²² Eiropas Savienības Pamattiesību harta, 26.10.2012, C326/391, 21.pants. Pieejams: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A12012P%2FTXT>>

²³ Satversmes tiesas 2010. gada 2. februāra spriedums lietā Nr. 2009-46-01. Latvijas Vēstnesis, 04.02.2010., Nr.20.; Satversmes tiesas 2018.gada 15.maija sprieduma lietā Nr.2017-15-01 17.un 20.punkts.

²⁴ Autoru kolektīvs „Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības” Latvijas Vēstnesis, Rīga, 2011: 90.lpp.

13.2.3. pārējiem testamentārajiem vai līgumiskajiem mantiniekiem – 7,5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības;

13.2.4. testamentārajiem vai līgumiskajiem mantiniekiem, ja tie ir sabiedriskā labuma organizācijas, – 1,5 % no mantotā nekustamā īpašuma vērtības.”

Tātad var secināt, ka Noteikumu Nr.1250 13.punktā tiek izdalītas četras grupas – laulātais, radinieki, testamentārie vai līgumiskie mantinieki un testamentārie vai līgumiskie mantinieki, ja tie ir sabiedriskā labuma organizācijas.

Vērtējot minēto normu, var secināt, ka gramatiski tā ir neitrāla un atsevišķi neizdala viendzimuma pārus. Līdz ar to vispirms ir nepieciešams noskaidrot, kuras no četrām personu grupām varētu būt vienādos un salīdzināmos apstākļos ar viendzimuma pāriem.

Nemot vērā lietā norādītos apstākļus, radinieki un testamentārie vai līgumiskie mantinieki, ja tie ir sabiedriskā labuma organizācijas, nav vienādos un salīdzināmos apstākļos ar viendzimuma pāriem.

Laulātie un viendzimuma pāri nav vienādos apstākļos, jo pašlaik saskaņā ar spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, viendzimuma pāri nevar tik laulāti, tāpat tiem nav iespējams saņemt cita veida juridisku atzīšanu savām partnerattiecībām, jo Latvijas normatīvais regulējums neparedz citu kārtību, kādā kopā dzīvojoši pāri var reģistrēt savu kopdzīvi.²⁵

Tieslietu ministrija ir norādījusi, ka Noteikumu Nr.1250 13.punkts vienādi attiecas gan uz heteroseksuāliem, gan viendzimuma pāriem, kuri nav reģistrējuši savas attiecības. Tiesībsargs vērš uzmanību, ka ECT ir secinājusi, ka viendzimuma pāri, kuri vēlas savu kopdzīvi padarīt oficiālu, bet to nevar, jo valstī nav attiecīgs normatīvais regulējums, nevar tikt salīdzināti ar heteroseksuāliem pāriem, kuri nevēlas laulāties vai citā veidā reģistrēt savas attiecības.²⁶ No konkrētās lietas apstākļiem var secināt, ka Iesniedzējs un tā partneris ir veicis/ vēlas veikt darbības, lai padarītu savas attiecības oficiālas tiktāl, ciktāl to ļauj pašlaik spēkā esošie normatīvie akti (pilnvarojuma līgums, nākotnes pilnvarojuma līgums, mantojuma līgums). Līdz ar to pašlaik Noteikumu Nr.1250 13.punkts pret personu grupām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos - viendzimuma pāriem, kas vēlas noformēt savas attiecības oficiāli, un heteroseksuāliem pāriem, kas nevēlas noformēt savas attiecības oficiāli, īsteno vienādu attieksmi.

[7.4] ECT ir secinājusi, ka atšķirīga attieksme vienādā situācijā vai vienāda attieksme atšķirīgās situācijās ir diskriminējoša, ja vien tai nav objektīva un saprātīga pamata, proti, tai nav leģitīma mērķa, un nav ievērots samērīguma princips.²⁷ Līdz ar to valstij (atbildīgajai institūcijai) ir jāpierāda šādas attieksmes pamatojums.²⁸

[7.4.1] Noteikumu Nr.1250 13.2.apakšpunkts noteic dažādu valsts nodevas apmēru dažādām personu grupām, t.i., laulātajiem un pirmās, otrās un trešās šķiras

²⁵ Skatīt ECT 2016.gada 30.jūnija sprieduma lietā Taddeucci and McCall v.Italy 83.punkts.

²⁶ Skatīt ECT 2016.gada 30.jūnija sprieduma lietā Taddeucci and McCall v.Italy 84.punkts.

²⁷ Skatīt ECT 2016.gada 30.jūnija sprieduma lietā Taddeucci and McCall v.Italy 87.punkts.

²⁸ ECT 2007.gada 13.novembra spriedums lietā D.H. and Others v. the Czech Republic

mantiniekiem 0,125% no mantotā nekustamā īpašuma vērtības, ceturtais šķiras mantiniekiem – 4% no nekustamā īpašuma vērtības, savukārt testamentārajiem vai līgumiskajiem mantiniekiem ir jāmaksā 7,5% no mantotā nekustamā īpašuma vērtības.

[7.4.2] Atšķirīga attieksme var tikt noteikta saskaņā ar likumu.²⁹ Vārds “likums” aptver ne tikai Saeimas pieņemtus likumus, bet arī citus vispārstošus (ārējus) normatīvos aktus, ja vien tie izdoti, pamatojoties uz likumu, publicēti normatīvajos aktos noteiktā kārtībā, ir pietiekami skaidri formulēti, lai adresāts varētu izprast savas tiesības un pienākumus, kā arī atbilst demokrātiskas tiesiskas valsts principiem.³⁰

[7.4.2.1] Noteikumus Nr.1250 ir izdevis Ministru kabinets 2009.gada 27.oktobrī, pamatojoties uz Zemesgrāmatu likuma 106.panta otrajā daļā noteikto deleģējumu. Noteikumi Nr.1250 ir publicēti laikrakstā “Latvijas Vēstnesis”, 2009.gada 4.novembrī (175 (4161)). Tātad Noteikumi Nr.1250 ir publicēti normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā.

[7.4.2.2] Zemesgrāmatu likuma 106.panta otrā daļa noteic: “Par īpašuma tiesību un ķīlas tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā maksājamās valsts nodevas apmēru un samaksas kārtību, kā arī atbrīvojumus no valsts nodevas samaksas nosaka Ministru kabinets.” Tātad Ministru kabinets tika deleģēts noteikt valsts nodevas apmēru.

Līdz ar to Noteikumi Nr.1250 ir pieņemti likumā noteiktajā kārtībā atbilstoši paredzētajam deleģējuma apmēram. Tādējādi ir nepieciešams vērtēt, vai Noteikumu Nr.1250 13.punktā ietvertajai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats.

[7.4.3] Noteikumu Nr.1250 pievienotajā anotācijā nav sniegts skaidrojums, kādēļ ir paredzēta atšķirīga valsts nodevas likme dažādām mantinieku grupām. Turklāt no anotācijas satura nevar secināt, ka Noteikumu Nr.1250 13.punkts ir vērtēts viendzimuma ģimeņu kontekstā. Tieslietu ministrija ir norādījusi, ka valsts nodevas likmes ir noteiktas, ņemot vērā mantošanas veidu, mantinieku šķiru un mantinieku veidu. Tāpat ņemts vērā arī laulāto privilēģētais stāvoklis mantošanā. Likmes ir mazākas, ja persona atrodas laulībā vai tuvā radniecības pakāpē ar mantojuma atstājēju. Savukārt likmes ir lielākas, ja ar personu ar mantojuma atstājēju saista cita veida attiecības.

Tiesībsargs norāda, ka valsts var izvēlēties dažādām personu grupām noteikt dažādu valsts nodevu apmēru, tomēr valstij jebkurā gadījumā ir jāievēro Satversmē noteiktās normas un principi, tai skaitā, arī Latvijai saistošie starptautiskie akti. Tiesībsargs vērš uzmanību, ka Tieslietu ministrijas sniegtais skaidrojums varētu attiekties uz Satversmes 110.panta terminu “laulība”, bet neattiecas uz Satversmes 110.pantā ietvertā termina “ģimene” skaidrojumu. Tāpat nedz Noteikumu Nr.1250 anotācija, nedz Tieslietu ministrija nav sniegusi skaidrojumu par leģitīmo mērķi, kādēļ viendzimuma pāri tiek pielīdzināti heteroseksuāliem pāriem, kas izvēlas nenoformēt savas attiecības oficiāli.

[7.4.4] Ja likumdevējs nav vērtējis valsts nodevu likmju atšķirību ietekmi uz dažādām ģimenēm, ir jāanalizē, cik samērīgas ir noteiktās valsts nodevas likmes. Iesniegumā kā piemērs tika norādīts nekustamais īpašums 150 000 EUR vērtībā, kas tiks izmantots arī šajā viedoklī (skat. tabulu zemāk).

²⁹ Satversmes tiesas 2007.gada 19.decembra sprieduma lietā Nr.2007-13-03 12.punkts.

³⁰ Satversmes tiesas 2002.gada 20.maija sprieduma lietā Nr.2002-01-03 secinājumu daļa un 2016.gada 2.marta sprieduma lietā Nr.2015-11-03 20.punkts.

Nr.	Mantinieku veids	Likmes apjoms	Valsts nodevas apmērs EUR	Salīdzinājums ar pirmo grupu
1.	Laulātais, 1.-3.šķiras mantinieks	0,125%	187.50	
2.	4.šķiras mantinieks	4%	6000	32 x lielāks
3.	Testamentārais vai līgumiskais mantinieks	7,5%	11 250	60 x lielāks

Kā var secināt, tad viendzimuma pāru ģimenēm, kurām nav iespēja oficiāli reģistrēt savas attiecības, mantojuma līguma pastāvēšanas gadījumā rodas nepamatoti lielas izmaksas, jo valsts tās nav atzinusi par ģimeni.

[7.5] Ņemot vērā iepriekš minēto, Noteikumu Nr.1250 13.punktā noteiktā attieksme pret viendzimuma pāriem nav pamatota un samērīga, un tādējādi ir diskriminējoša saskaņā ar Satversmes 91.pantu.

[8] Papildus iepriekš minētajam tiesībsargs aicina “ņemt vērā izmaiņas ģimenes dzīves sociālajos un kultūras modeļos, [...] atzīstot par apliecinājumu ģimenes dzīvei ne tikai juridiski noslēgtu laulību, bet arī ģimenes dzīves faktisku pastāvēšanu, par ko var liecināt gan finansiāla vai psiholoģiska atkarība, kopīga dzīvošana, kopīgi bērni.”³¹ Līdz ar to terminu “ģimene” ir jāvērtē ne tikai viendzimuma attiecību kontekstā.

[8.1] Tiesībsargs 2012. gadā nosūtīja Ministru kabinetam, Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai, Saeimas Juridiskajai komisijai ieteikumus par nepieciešamajiem grozījumiem tiesību aktos, kas risinātu jautājumus par termina “ģimene” izpratni dažādās jomās, piemēram, sociālo tiesību jomā, saistībā ar procesuālajām normām – tiesībām neliecināt u.c. Taču ieteiktie grozījumi ir palikuši bez izskatīšanas.

[8.2] Pašlaik vairākos normatīvos aktos ir nostiprināts plašāks “ģimenes” institūts, paredzot papildu aizsardzību arī tām personām, kuras dzīvo kopā un kurām ir kopīga (nedalīta) saimniecība. Piemēram, kriminālprocesa ietvaros fiziskajai personai ir tiesības prasīt, lai krimināllietā netiek iekļauta informācija arī par personu, ar tā kuru dzīvo kopā, un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība.³² Krimināllikumā,³³ kā atbildību

³¹ Donna Gomien, David Harris, Leo Zwaak. Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter. Russian version, Moskva:1998, 305.-307., 323., 332.-333.lpp).

³² Kriminālprocesa likuma 12.pants “Cilvēktiesību garantēšana” piektā daļa nosaka: “Fiziskajai personai ir tiesības pieprasīt, lai krimināllietā netiek iekļautas ziņas par šīs personas pašas vai tās saderinātā, laulātā, vecāku, vecvecāku, bērnu, mazbērnu, brāļu un māsu, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība (turpmāk — tuvinieki) privāto dzīvi, komercdarbību un mantisko stāvokli, ja tas nav nepieciešams krimināltiesisko attiecību taisnīgai noregulēšanai.”

³³ Krimināllikuma 48.pants “Atbildību pastiprinošie apstākļi” nosaka: (1) Par atbildību pastiprinošiem var atzīt šādus apstākļus: [...] 15) noziedzīgs nodarījums, kas saistīts ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu, vai noziedzīgs nodarījums pret tikumību un dzimumneaizskaramību izdarīts pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir pirmajā vai otrajā

pastiprinošie apstākļi ir vērtējami arī tajos gadījumos, kad persona ir veikusi noziedzīgu nodarījumu pret personu, ar kuru noziedzīga nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss³⁴ noteic atbildību, kad nodarījums ir vērsts pret personu, ar kuru pārkāpējs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru pārkāpējam ir kopīga (nedalīta) saimniecība.

Tomēr praksē, izskatot pārbaudes lietas, vairākkārt ir apstiprinājies fakts, ka tiesību normu piemērotāji pārāk šauri interpretē tiesību normas, nonākot pie nepareiziem secinājumiem, kas rezultātā noved pie personas tiesību aizskāruma.

[8.2.1] 2012.gada 1.februārī Augstākā tiesa lietā Nr.SKC-4/2012 nonāca pie slēdziena, ka faktiskais laulātais nav atzīstams par ģimenes locekli likuma „Par dzīvojamo telpu īri” izpratnē. Sprieduma 12.2.punktā Senāts norādīja: „ka ir nepieciešama likumdevēja nepārprotama izšķiršanās par jautājumu, vai tiesiski ir atzīstamas partnerattiecības, citiem vārdiem sakot, vai divu personu faktiskai kopdzīvei ir tādas pašas tiesiskās sekas, kādas ir, noslēdzot laulību. Ņemot vērā sabiedriskajā telpā un Saeimas komisijās periodiski aktualizētās diskusijas šajā jautājumā, kas nav novedušas pie vienota viedokļa, kā arī Tieslietu ministrijas nodrošināto pētījumu „Par vīrieša un sievietes neregistrētu partnerattiecību tiesisko regulējumu Eiropā un Latvijā”, Senāts secina, ka normatīvo aktu grozīšana vai atsevišķa akta izstrādāšana minētā jautājuma sakarā tiek apsvērta, taču vēl nav veikta. Tas savukārt nozīmē, ka ne Senātam, ne arī tiesu instancēm, kas izskata civillietas pēc būtības, nav kompetences tiesību tālākveidošanas ceļā divu personu faktisko kopdzīvi pielīdzināt laulībai un kopdzīves partnerim noteikt tādas pašas tiesības kā laulātajam. Tas izriet no varas dalīšanas principa, kas nošķir likumdevēju no tiesu varas un leģitimē tiesu veikt tiesību jaunradi tikai gadījumos, kad tā nav saistāma ar iejaukšanos likumdevēja pilnvarās”.

[8.2.2] Iepriekšminētais piemērs skaidri norāda, ka tiesiskās vienlīdzības principa nodrošināšanu nav iespējams panākt interpretācijas ceļā, ir jābūt valsts rīcībai, kas izpaužas valsts pozitīvā pienākumā, proti, juridiska ietvara izstrāde divu personu, kas uzskata sevi par ģimeni, faktiskās kopdzīves atzīšanai un aizsardzībai.

[8.2.3] Regulējuma izstrādāšana un politiskā risinājuma rašana jautājumā par divu personu faktiskās kopdzīves atzīšanu nav vērsta uz to, lai noniecinātu laulības institūtu. Latvijas Republikas Saeima jau 2005.gada 15.decembrī pieņēma grozījumu Satversmes 110.pantā, kas stājās spēkā 2006.gada 17.janvārī, kuros noteica, ka „valsts aizsargā un atbalsta laulību — savienību starp vīrieti un sievieti (..)”. Tādējādi laulības institūts valsts mērogā konstitucionāli ir nostiprināts un pasargāts, ko nevar attiecināt uz tādu ģimenes formu, kur partneri veido kopdzīvi, nelaulājoties.

radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo laulāto, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru noziedzīgā nodarījuma izdarītājam ir kopīga (nedalīta) saimniecība.

³⁴ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 167.2 pants. “Maznozīmīga miesas bojājuma tīša nodarīšana” nosaka: [...] Par šā panta pirmajā daļā paredzēto pārkāpumu, ja tas izdarīts atkārtoti gada laikā pēc administratīvā soda uzlikšanas vai ja tas izdarīts pret personu, ar kuru pārkāpējs ir pirmajā vai otrajā radniecības pakāpē, vai pret laulāto vai bijušo laulāto, vai pret personu, ar kuru pārkāpējs ir vai ir bijis neregistrētās laulāto attiecībās, vai pret personu, ar kuru pārkāpējam ir kopīga (nedalīta) saimniecība, —uzliek naudas sodu no četršimt trīsdesmit līdz septiņsimt euro.

[8.2.4] Tomēr iespēja juridiski nostiprināt savas attiecības veido būtisku indivīda identitātes un “ģimenes dzīves” elementu. No minētā izriet valsts pozitīvs pienākums paredzēt juridisku ietvaru dažādu ģimeņu formu atzīšanai un aizsardzībai.

Tiesībsarga rekomendācijas

Tiesībsargs saskaņā ar Tiesībsarga likuma 25. panta pirmo un trešo daļu pabeidz pārbaudes lietu Nr.2018-38-26G ar šādām rekomendācijām:

[1] valstij īstenot pozitīvo pienākumu paredzēt juridisku ietvaru dažādu ģimenes formu atzīšanai atbilstoši ECT jaunākajām atziņām un Satversmes 110. pantam;

[2] pārskatīt normatīvo regulējumu, veidojot vienotu izpratni par ģimenes jēdzienu un aizsardzību;

[3] izdarīt grozījumus Noteikumu Nr.1250 13.punktā, paredzot dažādu ģimenes formu atzīšanu.

Tiesībsargs lūdz sniegt informāciju par rekomendāciju izpildi sešu mēnešu laikā kopš šī atzinuma saņemšanas dienas.

Ar cieņu
tiesībsargs

J.Jansons